

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi rakendamine Eesti õigussüsteemis

Rain Liivoja (RiTo 13), Tartu Ülikooli Õigusinstituudi rahvusvahelise õiguse erakorraline lektor, Helsingi Ülikooli teadur

René Värk (RiTo 13), Tartu Ülikooli Õigusinstituudi rahvusvahelise õiguse lektor

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu asutamine on esmajärjekorras signaal selle kohta, et teatavad kuriteod on sedavõrd tülgastavad, et nende uurimine ja kohtulik menetlemine tuleb tagada rahvusvahelise institutsiooniga.

20. märtsil 2006 veendus maailma üldsus, et paljuräägitud esimene alaline supranatsioonaalne kriminaalkohtuorgan on saanud tegelikkuseks. Nimelt astus sel päeval Haagis Rahvusvahelise Kriminaalkohtu ette Kongo päritolu Thomas Lubanga Dyilo, keda süüdistatakse sõjakuritegudes, täpsemalt laste värbamises Kongo vabastusarmee (*Forces patriotiques pour la libération du Congo*) koosseisu ja nende rakendamises lahingutegevuses. Menetluslikus mõttes oli tegemist vähetähtsa istungiga, kuid sündmus ületas uudisekännise seetõttu, et hr Dylolole langes osaks "au" olla esimene isik, kes toimetati esimese alalise Rahvusvahelise Kriminaalkohtu ette. Seda on raske jätta pidamata versta-postiks rahvusvahelise kohtupidamise ajaloos.

Alalisest rahvusvahelisest kohtust, mis tegeleks kõige tõsisemate rahvusvaheliste kuritegudega (s.o genotsiidi ning inimsusvastaste ja sõjakuritegudega), on räägitud kogu 20. sajandi jooksul. Reaalse tulemuseni jõuti alles 17. juulil 1998, kui võeti vastu Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. Kohtu asutamises osales ka Eesti, kuuludes seejuures tugeva Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tekke eest seisnud riikide (*nn like-minded states*) hulka.

Jättes kõrvale vaidlused detailiküsimuste üle, näitas Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomise idee taha kogunenud poliitilist toetust statuudi allakirjutamisele järgnenud ratifitseerimiste laine. Jõustumiseks vajaliku 60 riigi heakskiidu sai statuut nelja aasta jooksul ning statuut jõustus 1. juulil 2002.

Kaheldamatult võib Rahvusvahelist Kriminaalkohtu lugeda rahvusvahelise üldsuse jaoks monumentaalseks saavutuseks ning seda on peetud koguni ÜRO asutamise järel märkimisväärsimaks sammuks rahvusvahelise õiguse arengus (vt CICC 2002). Kohtu asutamine annab esmajärjekorras muidugi signaali, et teatavad kuriteod on sedavõrd tülgastavad, et nende uurimine ja kohtulik menetlemine tuleb tagada rahvusvahelise institutsiooniga. Laiemalt seisneb Rahvusvahelise Kriminaalkohtu erilisus ja olulisus eeskätt selles, et kõnealuse institutsiooni asutamisega hävitati lõplikult mõningad eelnevalt murenema kippunud dogmad. Veel hiljaaegu peeti paljudes riikides oma kodanike väljaandmist teistele riikidele ülimalt vähetõenäoliseks. Statuudi osalisriikidel lasub nüüd teatud olukorras selge kohustus loovutada oma kodanikke Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule, s.o rahvusvahelisele institutsioonile, mille tegevuse üle neil vahetu kontroll puudub. Samuti välistab statuut kõikvõimalike ametiseisundiga kaasnevate privileegide, eeskätt kriminaalkohtulike immunitetide kehtivuse Rahvusvahelise Kriminaalkohtu suhtes.

Statuudi riigisisese rakendamise vajadus

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu õiguslik nurgakivi on nn komplementaarsuspõhimõte. Viimase kohaselt alustab Rahvusvaheline Kriminaalkohus menetlust üksnes siis, kui riigid kas ei suuda või ei taha seda teha (statuudi artikli 17 lõige 1). Riigi võimetus genotsiidi, inimsusvastaseid või sõjakuritegusid toime pannud isikut vastutusele võtta võib olla tingitud kõige erinevamatest asjaoludest. Näiteks võib vastav kuriteokoosseis riigisiseses õiguses hoopiski puududa. Samuti võivad ilmned probleemid karistusseaduse territoriaalse ja isikulise kehtivuse, kuriteo aegumise või muu säärasega. Probleemiks võib põhimõtteliselt olla ka riigisiseste õiguskaitseorganite ressursinappus või justiitssüsteemi kokkukukkumine. Mis puudutab riigi soovimatust kriminaalmenetlust ellu viia, siis on silmas peetud eeskätt olukorda, kus riik väldib genotsiidi, inimsusvastaseid või sõjakuritegusid toime pannud isiku vastutuselevõtmist. Indikatsioonina sellisest olukorrast käsitatakse õigusemõistmise põhimõtetega kokkusobimatut menetluse takerdumist või erapoolikust, kuid samuti menetluse toimetamist muul viisil, et säästa isikut vastutusest (vt statuudi artikli 17 lõiget 2).

Erinevalt paljudest teistest rahvusvahelisi kuritegusid käsitlevatest konventsioonidest ei pane statuut riikidele üldist kohustust selles kodifitseeritud tegusid kriminaliseerida. Materiaalse karistusõiguse osas lasub osalisriikidel üksnes kohustus määratleda õigusemõistmise vastu suunatud kuriteokoosseisud selliselt, et need hõlmaksid ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tegevust õõnestavaid tegusid (Werle 2005, 74–75). Vajadus tagada riigisisese karistusseaduse vastavus statuudile tuleneb kaudselt komplementaarsuspõhimõttest. Eeldatavasti ei taha riigid sattuda olukorda, kus nende võimetus võtta kriminaalmenetlust toimetada alustab tegevust Rahvusvaheline Kriminaalkohus. Viimase ärahoidmiseks peavad riigid veenduma, et nende karistusõigus näeb ette vastutuse samade tegude eest mis Rahvusvaheline Kriminaalkohus. Üksnes niisugusel juhul on riikidel oma aktiivse tegevusega võimalik takistada menetluse alustamist Rahvusvahelise Kriminaalkohtu poolt.

Eeltoodu, samuti kohtule menetlusabi andmise kohustus tõi kaasa vajaduse võtta riigisiseseid meetmeid seoses statuudi ratifitseerimisega. Mitu säärast meetet, näiteks kõrgete riigivõimukandjate immunitetide välistamine, millest tuleb juttu tagapool, tungivad sügavale osalisriikide põhiseaduslikku korda. Seetõttu on statuudi rakendamine osutunud vähem või rohkem komplitseerituks kõigis statuudile allakirjutanud riikides. Mõni neist, näiteks Tšehhi Vabariik, ei ole riigisiseste probleemide tõttu suutnud tänaseni statuuti ratifitseerida. Kuidas on aga olukord Eestis? Järgneva kokkuvõtte aluseks on ELSA (*European Law Students' Association*) rahvusvahelise projekti „Project on ICC National Implementation Legislation” raames Eesti kohta koostatud raport. (Autorid Rain Liivoja, René Värk ja Merri Kastemäe, ilmub *Finnish Yearbook of International Law* järgmises väljaandes.)

Rahvusvaheliste kuritegude koosseisud Eesti õiguses

Karistusõiguse reform pani Eesti Rahvusvahelise Kriminaalkohtu statuudiga seoses mõnevõrra iseäralikku olukorda. Nimelt oli Eestis statuudi ettevalmistamisega paralleelselt väljatöötamisel uus karistusseadustik. Karistusseadustikku ei püütud täht-tähelt kopeerida üpris eklektilist rahvusvahelist regulatsiooni, vaid loodi rahvusvaheliste kuritegude kompaktne ja koherentne süsteem. Karistusseadustiku 8. peatükk ”Inimsuse ja

rahvusvahelise julgeoleku vastased süüteod” kodifitseerib vastavad Eestile siduvad rahvusvaheliste lepingute ja tavaõiguse normid ning teeb seda märkimisväärselt abstraktsemalt kui näiteks statuut. Ühest küljest annab eeltoodu võimaluse karistusseadustiku sätteid sisustada rahvusvahelise praktika kohaselt ega sunni seadusandjat rahvusvahelise õiguse dünaamikale reageerima karistusseadustiku muutmise seadusega. Teisalt on oht, et mõned rahvusvahelised kuriteod jäävad karistusseadustiku suuremast abstraktsusest tingituna liialt ebamääraseks või hoopiski määratlemata. Vaadeldgem järgnevalt mõnda probleemküsimust Eesti karistusõiguses.

Genotsiid

Statuudi artikkel 6 käsitab genotsiidina 1948. aasta genotsiidi konventsiooni artikli 2 eeskujul rahvusliku, etnilise, rassilise või religioosse grupi hävitamisele suunatud tegu. Karistusseadustiku § 90 lisab sellesse loetelusse ” või muu sotsiaalse grupi”. Mõne eksperdi arvates kajastab Eesti õigus sellega paremini rahvusvahelist tavaõigust (Müllerson 2001). Kui see nii ei ole, on Eesti õigusel kindlasti rahvusvahelist tavaõigust edasiarendav iseloom. Kui piisavalt paljud riigid käsivad samamoodi nagu Eesti genotsiidina ükskõik millise ühiskondliku grupi hävitamist, kandubki selline arusaam ajapikku tavaõigusesse.

Väiksemate puuduste kõrval, mida tõenäoliselt on võimalik rahvusvahelist õigust arvestava tõlgendamise abil ületada, on Eesti õiguses genotsiidi kriminaliseerimisel ka üks suurem puudujääk. Nimelt ei ole otsene ja avalik õhutamise genotsiidi toimepanemisele Eestis karistatav genotsiidikuriteona, vaid sotsiaalse vaenu õhutamise (karistusseadustiku § 151) või mõningal juhul ka sõjapropagandana (§ 92). Seega kujutab selline tegevus endast küll kuritegu, kuid mitte genotsiidi, vaid n-ö tavakuritegu. Sellist lahendust ei saa pidada rahvusvahelise õigusega vastuolus olevaks, kuid sellel on teatavad olulised puudused, millest tuleb juttu tagapool.

Inimsusvastased kuriteod

Probleemidest ei ole vaba ka karistusseadustiku § 89, mis näeb ette vastutuse inimsusvastaste kuritegude eest. Kõnealune säte on võrratult abstraktsem kui asjaomane rahvusvaheline õigus. Muu hulgas käsitatakse Eesti õiguses inimsusvastase kuriteona “inimõigustest ja –vabadustest ilmajätmist” tingimusel, et see on toime pandud massiliselt või süstemaatilisel viisil. Sisuliselt viidatakse nii kõigile inimõigustele ja põhivabadustele, mille tagamist nõuab põhiseadus ja rahvusvaheline õigus. Arvestades inimõiguste kohaldamisala pidevat ja kiiret laienemist, on äärmiselt kahtlane, kas igasugust inimõiguste piiramist (isegi kui see on süstemaatiline või massiline) tuleks käsitada inimsusvastase kuriteona. Eriti terav on see küsimus sotsiaalsete, majanduslike ja kultuuriliste õiguste puhul. (Kas riigis, kus on suur tööpuudus ehk tegemist on “õigus tööle“ võimaliku rikkumisega, pannakse seetõttu toime inimsusvastane kuritegu?) Karistusseadustiku definitsioon jätab inimsusvastase kuriteo ohtlikult lahtiseks ja ähmaseks ega taga vajalikku õiguskindlust.

Sõjakuriteod

Karistusseadustiku §-des 95–109 sätestatakse sõjakuriteod. Seejuures ei tehta vahet, kas vastav süütegu pandi toime rahvusvahelises (riikidevahelises) või mitterahvusvahelises (riigisiseses) relvakonfliktis. Niisugust lähenemisviisi tuleks rahvusvahelise õiguse seisukohast pidada progressiivseks. Eesti on sellega andnud oma panuse rahvusvahelistes ja mitterahvusvahelistes relvakonfliktides kohalduva humanitaarõiguse ühtlustumisele ning seeläbi riigisisest konfliktist puudutatud isikute suuremale kaitsele.

Kahetsusväärsel kombel ei ole mõni rahvusvahelis-õiguslikult sõjakuriteoks peetav tegu Eesti õiguse kohaselt üldse karistatav. Näiteks ei käsita karistusseadustik sõjakuriteona reeturlikku tapmist või kehavigastuse tekitamist (statuudi artikli 8 lõike (2) punktid (b)(xi) ja (e)(ix)). Asjaolu, et sellist tegu saab karistada tsiviilelanike või sõjavangi vastase ründena (karistusseadustiku § 97 ja 98; Justiitsministeerium 2005), leevendab probleemi üksnes osaliselt, sest reeturlikult tappa või vigastada saab ka vaenutegevuses osalevat võitlejat. Samuti on tsiviilisikute tahtlik näljutamine sõjapidamise viisina (statuudi artikli 8 lõike 2 punkt (b)(xxv)) Eesti õiguse kohaselt sõjakuriteona karistatav ainult juhul, kui tsiviilelanike eluks hädavajalikud toidu- või veevarud hävitatakse, muudetakse kasutamiskõlbmatuks, varusid rünnatakse või neid omastatakse (karistusseadustiku §-d 95, 106, 108). Sõjakuriteoga ei ole Eesti õiguse mõistes tegemist siis, kui inimeste ligipääs nimetatud varudele muul viisil välistatakse, näiteks kui humanitaarabi organisatsioonidel ei võimaldata toidu ja vee jagamist. Eestis ei ole kriminaliseeritud ka alla viieteistkümneaastaste laste sunduslik relvajõududesse võtmine või värbamine või nende kaasamine aktiivsesse sõjategevusse (statuudi artikli 8 lõike 2 punktid (b)(xxvi) ja (e)(vii)). Siinjuures tuleb nentida ka tööka, et Eesti ei ole siiani ratifitseerinud lapse õiguste konventsiooni laste relvakonfliktis osalemise fakultatiivset protokollit, mis allkirjastati 24. septembril 2003.

Sõjakuritegude juures on ehk kõige suurem probleem – analoogiliselt eespool genotsiidikuriteo juures mainituga –, et mitmed rahvusvahelise õiguse kohaselt sõjakuritegudeks kvalifitseeritavad teod ei ole karistusseadustiku kohaselt karistatavad sõjakuritegudena, vaid n-õ tavaliste kuritegudena. Näiteks nn inimkilbi kasutamine sõjaliste objektide kaitseks (statuudi artikli 8 lõike 2 punkt (b)(xxiii)) on karistatav inimese eluohtlikku või tema tervist raskelt kahjustada võivasse olukorda asetamise ja jätmisena (karistusseadustiku § 123). Samuti kuulutamine, et armu ei anta (statuudi artikli 8 lõike 2 punktid (b)(xii) ja (e)(x)), ei kujuta endast Eesti õiguses sõjakuritegu. Terviklikku lahendust ei paku ka lähenemine, et isikut saab karistada sellise ähvarduse täideviimisel toimepandud kuritegude eest (Justiitsministeerium 2005), sest sõjakuriteoks tuleks lugeda kõnealune ähvardus kui selline, olenemata selle elluviimisest. Probleemi leevendab mõnevõrra asjaolu, et ähvardamine kujutab endast iseseisvat kuriteokoosseisu n-õ tavakuriteona (karistusseadustiku § 120).

Viimased tähelepanekud võivad näida väheolulised, sest kuriteo toimepannud isikut saab siiski mõne karistusseadustiku sätte alusel vastutusele võtta. Karistusseadustik sisaldab koguni selgesõnalist päästeklauslit (§ 94 lõige 1), mille kohaselt sõjaajal toimepandud, kuid sõjakuriteona sätestamata kuriteo eest karistatakse teiste kuriteokoosseisude järgi. Veelgi

enam: kuriteo toimepanemine sõjaseisukorra ajal on karistust raskendavaks asjaoluks karistusseadustiku § 58 punkti 5 kohaselt.

Samas ei saa jätta alahindamata signaali, mida Eesti seadusandja ja kohtusüsteem sellisel viisil saadavad: vastavas teos süüdimõistetud ei ole mitte sõjakurjategija, vaid n-ö tavaline kriminaalkurjategija. Sama kehtib genotsiidile õhutamise puhul – tegemist on spetsiifilise ja ülimalt jõhkra kuriteo toimepanemise erilise vormiga, mille toimepanijaid tuleks karistada just genotsiidi toimepanemise, mitte mõne muu “päästerõngaks” osutuva kuriteo eest. Teiste kuriteokoosseisude kasutamine ei anna genotsiidile ega humanitaarõiguse rasketele rikkumistele õiget hinnangut ega peegelda selliste rikkumiste tõsidust.

Teatud juhtudel võib eeltoodu mainitud emotsionaalsele aspektile lisaks põhjustada probleeme, mis ulatuvad selleni, et isikut ei ole võimalik Eestis üldse vastutusele võtta ja kuritegu asub menetlema Rahvusvaheline Kriminaalkohus. Näiteks tuntakse genotsiidi, inimsusvastaste ja sõjakuritegude erilist toimepanemise vormi – ülema vastutust. Viimane on Eesti karistusõiguses sätestatud karistusseadustiku 8. peatüki esimese sättena: § 88 lõige 1 näeb ette, et “*[k]äesolevas peatükis sätestatud süüteo eest karistatakse lisaks selle vahetule toimepanijale ka riigivõimu esindajat või sõjaväelist ülemat, kes on andnud korralduse süüteo toimepanemiseks või kelle nõusolekul süütegu on toime pandud või kes ei ole takistanud süüteo toimepanemist, kuigi see on olnud tema võimuses*” (rõhuasetus lisatud). Kõnealuse põhimõtte kohaldamine vastavast peatükist väljaspool paiknevate kuriteokoosseisude suhtes on kaheldav. Teiseks on mainitud rahvusvahelised kuriteod aegumatud. Karistusseadustikus on nende aegumine välistatud § 81 lõike 2 alusel: “Süütegu inimsuse vastu, sõjasüütegu ja süütegu, mille eest on ette nähtud eluaegne vangistus, ei aegu.” Jällegi tõusetub küsimus, kas see säte kohaldub tegude suhtes, mis oma olemuselt on küll genotsiid, inimsusvastane ja sõjakuritegu, kuid mida ei ole otsesõnu sellisena karistusseadustikus määratletud.

Immunitet ja indemniteet

Tavapäraselt tagatakse riigipeadele ning teistele kõrgetele võimukandjatele ja ametnikele (näiteks parlamendisaadikud ja valitsusliikmed, diplomaadid) nii riigi sees kui ka rahvusvaheliselt teatud kohtulikud immunitetid. Nende eesmärk on tagada kõnealuste isikute võimalikult suur sõltumatus ning nende võimalus segamatult ja efektiivselt täita oma ametifunktsioone. Immunitet välistab selliste isikute kriminaal- või haldusvastutusele võtmise. See võib kõige halvemal juhul tähendada, et tõsise rahvusvahelise kuriteo toimepanemisel pääseb isik karistusest. Seda arvestades ja ajutiste sõjatribunalide (Nürnberg, Tokyo, Jugoslaavia ja Rwanda) eeskujul lisati statuuti artikkel 27, mille järgi kohaldatakse statuuti võrdselt kõikide isikute suhtes nende ametiseisundist hoolimata. Selle tulemusel ei välista ühegi isiku ametiseisund tema kriminaalvastutusele võtmist Rahvusvahelise Kriminaalkohtu poolt ja immunitet ei takista Rahvusvahelisel Kriminaalkohtul sellise isiku suhtes oma jurisdiktsiooni teostamist.

Eesti põhiseaduse kohaselt omavad Vabariigi President, Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse liikmed, õiguskantsler, riigikontrolör ning kohtunikud kriminaalkohtulikku immuniteti. Samas näeb põhiseadus ette ka protseduuri, kuidas seda immuniteti vajaduse korral ära

võtta. Viimast asjaolu silmas pidades leiti statuudi ratifitseerimisel, et põhiseadusesse ei ole vaja teha parandust, mis selgesõnaliselt välistaks immunitetide kohaldumise Rahvusvahelise Kriminaalkohtu jurisdiktsiooni all olevate kuritegude suhtes. Sellest järeldub, et kui mõnele Eestis põhiseaduslikku immuniteti omavale isikule peaks olema vaja esitada süüdistus genotsiidi, inimsusvastaste või sõjakuritegude toimepanemises, tuleb temalt immunitet põhiseaduses ja kriminaalmenetluse seadustikus ettenähtud korras ära võtta. Eeltoodu kehtib eelduslikult nii juhul, kui Eesti õiguskaitseorganid vastavat tegu ise menetleksid, kui ka juhtumil, kus kõnealune isik tuleb Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule loovutada.

Selline lahendus oli ilmselt mõistlik. Kuna põhiseaduslike immunitetide äravõtmise protseduur on praktikas järeleproovitud kergemate süütegude puhul, on vähetõenäoline, et sarnaselt keeldutakse toimimast olukorras, kus seda eeldab rahvusvahelisest õigusest tulenevate kohustuste täitmine. Omapärane, kuid pigem teoreetiline probleem tõusetub seoses Riigikogu liikme indenniteediga ning avalikest materjalidest ei nähtu, et kõnealust küsimust oleks statuudi ratifitseerimisel arutatud. Nimelt ütleb põhiseaduse § 62, et "Riigikogu liige ei [...] kanna õiguslikku vastutust hääletamise ja poliitiliste avalduste eest Riigikogus või selle organites." Sellise privileegi eesmärk on tagada esindusdemokraatia toimimiseks hädavajalik sõnavabadus: Riigikogu liikme õigus esitada oma arvamus, sellega mõjutada parlamentaarse tahte kujundamist ja selles osaleda võimalikke sanktsioone kartmata (vt lähemalt Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjon... 1998, § 62 kommentaarid). Indenniteet on tähtjatu ja absoluutne: saadik ei saa sellest ise loobuda ja keegi ei saa seda temalt ära võtta. See on materiaalõiguslik keeld, mille kohaselt ei saa täitev- ega kohtuvõim võtta Riigikogu liiget mis tahes vormis kriminaal-, tsiviil- ja haldusvastutusele Riigikogus või selle organites öeldu või seal antud hääle eest (vt ka Truuväli jt 2002, 367-368).

Milles võib seejuures seisneda probleem statuudi kontekstis? Teatud juhtudel võib rahvusvaheliseks kuriteoks olla ainuüksi isiku poolt öeldu. Parim näide on genotsiidi toimepanemisele õhutamine. Statuudi artikli 27 lõike 3 punkti (e) kohaselt on isik kriminaalkorras vastutav genotsiidi eest, kui ta otseselt ja avalikult õhutas teisi genotsiidi toime panema. Põhimõtteliselt - loodetavasti üksnes teoreetiliselt - on võimalik olukord, kus parlamendisaadik kutsub Riigikogu kõnepuldist üles rahvast panema toime vägivallategusid mõne rahvusliku, etnilise, rassilise või religioosse grupi hävitamiseks. Sellisel juhul on Riigikogu liige toime pannud rahvusvahelise kuriteo nii statuudi kui ka rahvusvahelise tavaõiguse tähenduses. Siin tekib pinge ühelt poolt parlamendiliikme sõnavabaduse ning teiselt poolt tõsiste rahvusvaheliste kuritegude vältimise ja karistamise vajaduse vahel. Kumb peaks üles kaaluma teise?

Neid kahte õiguslikku eesmärki kaaludes peaks primaarne olema rahvusvaheliste kuritegude vältimine ja karistamine, sest viimased riivavad suuremat subjektide ringi ja kõige kõrgemaid õigushüvesid, mida ei saa jätta kaitseta ühe või teise ametiisiku personaalse privileegi tõttu. Artikli autoritele tundub, et indenniteedi küsimuses võib tekkida ületamatu vastuolu põhiseaduse ja statuudi vahel. Ühest küljest kujutab indenniteet endast selget takistust Riigikogu liikme vastutusele võtmisel Eesti kohtu poolt. Kui seetõttu peaks

komplementaarsuspõhimõtte alusel menetlust alustama Rahvusvaheline Kriminaalkohus, tekib küsimus Riigikogu liikme Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule loovutamise võimalikkusest. Eestil oleks rahvusvahelis-õiguslik kohustus isik Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule loovutada, samal ajal kui põhiseadus välistab igasuguste eranditeta sellise isiku kriminaalvastutuse.

Põhiseaduse § 123 tavapärase tõlgenduse kohaselt on põhiseadus ülimuslik rahvusvaheliste lepingute suhtes (Truuväli jt 2002, 550–551), seetõttu rahvusvahelis-õigusliku vastutuselevõtmise või Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule loovutamise kohustuse eest peaks prevaleerima põhiseaduslik indenniteet. Rahvas kui kõrgeima riigivõimu kandja on põhiseadusega Riigikogu liikmetele indenniteedi andnud, järelikult peaks riik seda vajaduse korral ka tagama ja kaitsma, sealhulgas Rahvusvahelise Kriminaalkohtu sekkumise eest. Kõnealuse probleemi ennetamiseks oleks ilmselt otstarbekas kas üheselt välistada indenniteedi kehtivus teatud kuritegude osas või näha ette võimalus indenniteedi äravõtmiseks.

Samal ajal võib genotsiidile õhutamise puhul lahendus tuleneda mujalt. Nimelt lasub Eestil kohustus vältida ja karistada genotsiidi toimepanemist, sealhulgas selle õhutamist, nii rahvusvahelisest lepingust kui ka tavaõigusest tulenevalt. Rahvusvaheline Kohus on toonitanud, et 1948. aasta genotsiidi konventsioonist tulenevaid põhimõtteid tunnustavad kõik tsiviliseeritud rahvad ning need on riikidele siduvad ka lepingulise kohustusega, s.t rahvusvahelise tavaõigusega (Reservations ... 1951, 24). Sellele leiab kinnitust ka ÜRO Julgeolekunõukogu, endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali ja Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali praktikast. Kohustus vältida ja karistada genotsiidi toimepanemist on hea näide vähestest *ius cogens*'i ehk rahvusvahelise õiguse imperatiivnormidest, millest kõrvalekaldumine on lubamatu mis tahes olukorras ning mida ei saa muuta rahvusvahelise lepingu ega riigisisese õigusaktiga. Nüüdisajal aktsepteeritakse ka seda, et genotsiidi keeld paneb riigile *erga omnes* kohustusi, mille täitmist võivad nõuda kõik riigid (vt Barcelona Traction ... 1970, lõigud 34–35).

Kuna “rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa” põhiseaduse § 3, kujutavad ka genotsiidi karistamist nõudvad põhimõtted endast Eesti õiguse osa, põhiseaduse § 123 regulatsioonist olenemata. Siinkohal võiks konstrueerida argumendi, et mainitud rahvusvahelised õiguse põhimõtted ja normid on vähemalt sama olulised kui Eesti konstitutsiooniõiguslikud normid ning oma iseloomult *lex specialis*’eks põhiseaduses sätestatud indenniteetide suhtes. Sellise lähenemise aktsepteerimisel prevaleerivad asjaomased rahvusvahelise õiguse põhimõtted ja normid nendega vastuollu minevate põhiseaduse sätete ees. Vaevast et põhiseaduse autorite teadlik eesmärk oli või saigi olla olukord, kus Riigikogu liige ei vastuta rahvusvahelise kogukonna poolt üheselt hukka mõistetud kuritegude eest lihtsalt oma indenniteedi tõttu.

Lõpetuseks

Eeltoodu üks eesmärk oli ilmestada, et puudused rahvusvahelise lepingu riigisiseste rakendusmeetmete võtmisel võivad viia keerukate õiguslike probleemideni. Eesti põhiseaduse § 123 lõige 2 sätestab küll, et “kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus

Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingutega, kohaldatakse välislepingu sätteid". Tegemist on siiski päästeklausliga, mis tagab, et rahvusvahelise lepingu ja riigisiseste õigusaktide vahelise tahtmatult tekkinud või tahtlikult tekitatud vastuolu korral oleks ülimuslik rahvusvaheline leping. Nii on kindel, et rahvusvahelised kohustused täidetakse võimalikest riigisisestest takistustest hoolimata. Seda sätet ei tuleks võtta kui signaali, et rahvusvahelised lepingud ei vaja spetsiaalseid rakendusseadusi ja võimalikke lünki saab ületada lihtsalt vastavatele lepingutele viidates. Normaalne olukord eeldab, et rahvusvahelistest lepingutest tulenevad õigused ja kohustused on kirjutatud ümber riigisisesse õigusse. Seda enam, et õigusaktid, mille alusel teostatakse riigivõimu, peavad olema kõigile kättesaadavad riigikeeles. Rahvusvahelised lepingud on harilikult mõnes muus keeles ning nende eestikeelsed tõlked, kui need on üldse kättesaadavad, ei ole ametlikud ega autoriteetsed.

Kasutatud kirjandus

Barcelona Traction, Light and Power Company Case: Second Phase (1970). – ICJ Reports, pp 3.

CICC (2002, 11 April). International Criminal Court Established at Landmark UN Treaty Event: Ten Countries Ratify the ICC Treaty, Bringing Total Past 60 Required. Press Release.

— <http://www.iccnw.org/documents/04.11.2002ICCEstablished.pdf>

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948). – 78 UNTS 277. [Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon. – RT II 1994, 27, 103.]

Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). – RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 64, 429.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (1998). –

<http://www.just.ee/10716>.

Geneva Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Fields (1949). – 75 UNTS 31. [12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. – RT II 1999, 17, 107.]

Geneva Convention (II) for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of the Armed Forces at Sea (1949). – 75 UNTS 85. [12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. – RT II 1999, 18, 116.]

Geneva Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War (1949). – 75 UNTS 135. [Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117.]

Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949). – 75 UNTS 247. [Tsiviilisikute sõjajaegse kaitse 12. augusti Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.]

Justiitsministeerium (2005, 10. jaanuar). Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi ja teiste rahvusvahelise õiguse instrumentide võrdlus Eesti kriminaalõigusega (ELSA raport). [Autorite valduses.]

Karistusseadustik (2001). – RT I 2001, 61, 364 ; 2006, 7, 42.

Müllerson, R. (2001). Analüüs Rahvusvahelise Kriminaalkohtu statuudi vastavusest Eesti põhiseadusele, sh põhiseaduslike immuniteedi klauslite kohaldamine statuudile ning nende tõlgendamine. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi ratifitseerimise seaduse eelnõu seletuskiri. IX Riigikogu, 854 SE I.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). – 1125 UNTS 3. [12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121.]

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi ratifitseerimise seadus. – RT II 2002, 2, 5.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion (1951). – ICJ Reports, p. 15.

Rome Statute of the International Criminal Court (1998). – 2187 UNTS 90. [Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. – RT II 2002, 2, 5.]

Truuväli, E.-J. jt (toim) (2002). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura.

Werle, G. (2005). Principles of International Criminal Law. The Hague: T. M. C. Asser Press.